

Arhitektura sebstva: Genealoška i kritička analiza *Psiho-kibernetike* Maxwella Maltza

Autor: Davor Moravek

Sažetak

Ovaj rad provodi kritičku filozofsku analizu djela *Psiho-kibernetika* (1960.) Maxwella Maltza, primjenjujući metodološki pristup koji spaja filozofsku hermeneutiku i Foucaultovu genealogiju. Cilj je rekonstruirati Maltzov teorijski model te dekonstruirati njegove povijesne i ideološke pretpostavke. Središnja teza je da slika o sebi funkcionira kao programabilni mehanizam i analizira se unutar filozofskog okvira koji uključuje fenomenologiju, egzistencijalizam i stoicizam, te se kontrastira s Aristotelovim konceptom praktične mudrosti (*phronesis*). Kritička analiza pozicionira Maltza kao preteču kognitivno-bihevioralne terapije, ali i istražuje ograničenja njegovog modela kroz prizmu posthumanizma, kritičke teorije rase (Du Bois, Fanon) i teorija o neoliberalnom "poduzetničkom sebstvu" (Foucault, Han). Unatoč teorijskim ograničenjima, rad zaključuje da Maltzove tehnike anticipiraju suvremena otkrića u neuroznanosti. Konačno, tvrdi se da u digitalnom dobu "unutarnja kibernetika" postavlja etičku dilemu: je li svjesno programiranje sebstva čin emancipacije ili sofisticirana internalizacija društvene kontrole?

Ključne riječi: Psiho-kibernetika, Maxwell Maltz, slika o sebi, genealogija, tehnologije sebstva, Michel Foucault, poduzetničko sebstvo, kritička teorija rase, *phronesis*, neuroplastičnost

Abstract

This paper conducts a critical philosophical analysis of Maxwell Maltz's *Psycho-Cybernetics* (1960) using a methodological approach that combines philosophical hermeneutics and Foucault's genealogy. The aim is to reconstruct Maltz's theoretical model and deconstruct its historical and ideological assumptions. The central thesis is that the self-image functions as a programmable mechanism analyzed within a philosophical framework that includes phenomenology, existentialism, and stoicism, and contrasts with Aristotle's concept of practical wisdom (*phronesis*). The critical analysis positions Maltz as a precursor to Cognitive-Behavioral Therapy but also explores the limitations of his model through the lenses of posthumanism, critical race theory (Du Bois, Fanon), and theories of the neoliberal "entrepreneurial self" (Foucault, Han). Despite its theoretical limitations, the paper concludes that Maltz's techniques anticipate contemporary discoveries in neuroscience. Ultimately, it argues that in the digital age, "inner cybernetics" poses an ethical dilemma: is the conscious programming of the self an act of emancipation or a sophisticated internalization of social control?

Keywords: Psycho-Cybernetics, Maxwell Maltz, self-image, genealogy, technologies of the self, Michel Foucault, entrepreneurial self, critical race theory, *phronesis*, neuroplasticity

Uvod: Od kirurgije do diskurzivnog događaja

Vječno filozofsko pitanje oduvijek se vrtjelo oko zagonetnog odnosa između objektivne stvarnosti i subjektivnog iskustva. Jesmo li pasivni promatrači u unaprijed određenom svijetu ili aktivni arhitekti vlastitog postojanja? Iako se o ovom pitanju raspravljalo stoljećima, jedan uvjerljiv i praktičan odgovor proizašao je iz neočekivanog izvora: ordinacije plastičnog kirurga iz sredine 20. stoljeća. Dr. Maxwell Maltz u svom temeljnom djelu *Psiho-kibernetika* (Maltz, 1960.) predstavlja model ljudskog uma koji, iako uokviren kao priručnik za samopomoć, nudi dubok filozofski okvir za razumijevanje svijesti i identiteta. Nastao u jeku poslijeratnog američkog optimizma i fascinacije znanošću Hladnog rata, Maltzov rad crpi naziv iz znanosti Norberta Wienera o "kontroli i komunikaciji kod životinja i strojeva" (Wiener, 1948.). Središnja Maltzova teza jest da naša slika o sebi funkcionira kao programabilni, ciljno usmjereni mehanizam, čime se tvrdi da nismo samo proizvodi svoje okoline, već rezultat unutarnjeg nacrtu koji svjesno dizajniramo.

Metodološki pristup: Genealogija, rekonstrukcija i dekonstrukcija

Ovaj rad primjenjuje višeslojni metodološki pristup. Osnovu čini filozofska hermeneutika, čiji je cilj interpretirati i rekonstruirati Maltza kao relevantnog, iako neformalnog, sugovornika u dijalogu s ključnim filozofskim tradicijama. Međutim, ova rekonstrukcija nadopunjena je Foucaultovom genealogijom. Cilj nije samo analizirati tekst, već istražiti povijesne uvjete koji su omogućili nastanak i recepciju Maltzovog djela. *Psiho-kibernetika* se tretira kao **diskurzivni događaj** - povijesni artefakt koji je preveo visoku teoriju kibernetike u jezik svakodnevnice i time sudjelovao u oblikovanju modernog subjekta. Konačno, kritička dekonstrukcija ima za cilj razotkriti teorijska ograničenja, ideološke pretpostavke i neproblematizirane aspekte Maltzovog modela.

Fenomenološki odjek: Slika o sebi kao projektivna usmjerenost

U srcu Maltzove filozofije leži koncept koji duboko rezonira s fenomenologijom. Njegova "slika o sebi" nije samo pasivna unutarnja fotografija, već aktivna, projektivna struktura koja oblikuje iskustvo, što je u skladu s Husserlovim pojmom **intencionalnosti**: temeljnom usmjerenošću svijesti prema svijetu. Tu ideju produbljuje Maurice Merleau-Ponty (1962.) konceptom "tjelesne sheme", gdje je tijelo sam medij našeg iskustva. Maltzova klinička opažanja pacijenata koji se i nakon uspješne operacije osjećaju neprivlačno savršeno ilustriraju poremećaj tjelesne sheme. Konačno, slika o sebi kao nacrt za buduće djelovanje može se razumjeti unutar Heideggerovog (1962.) okvira "bivanja-u-svijetu" (*In-der-Welt-sein*), gdje je ljudsko postojanje uvijek već projektivno usmjereno prema mogućnostima.

Egzistencijalistički imperativ: Autentičnost, samonadilaženje i kritika tehnike

Maltzov okvir pruža opipljiv proces za egzistencijalistički projekt samostvaranja. Veza sa Sartreovom (1956.) "lošom vjerom" je očita: prihvatanje negativne slike o sebi kao fiksne jest poricanje vlastite slobode. No, Maltzova ideja rezonira i s Kierkegaardovim (1849./1989.) pojmom očaja kao "bolesti na smrt", gdje je najdublji oblik očaja nespremnost da se bude ono što uistinu jesmo. "Reprogramiranje" slike o sebi može se čitati kao pokušaj postizanja autentičnosti. Štoviše, Maltzov proces se može vidjeti kao popularizirana verzija Nietzscheovog (1883./1961.) imperativa samonadilaženja i prevrednovanja svih vrijednosti (*Umwertung aller Werte*). Ipak,

upravo egzistencijalistička misao nudi i prvu kritiku: Heideggerovo (1977.) pitanje o tehnici upozorava da svođenje sebstva na "mehanizam" koji treba optimizirati predstavlja opasnu redukciju bića na puki resurs.

Stoička rezonancija i kontrast s aristotelovskom mudrošću

Maltzov okvir za suočavanje s nedaćama poklapa se sa stoicizmom. Njegova ideja da je "neuspjeh povratna informacija" moderna je artikulacija Epiktetove (1983.) dihotomije kontrole. Praksa mentalne probe može se usporediti sa svakodnevnim vježbama koje opisuju Seneka i Marko Aurelije, posebice s *praemeditatio malorum* - preventivnim promišljanjem budućih nedaća. Ipak, ključno je kontrastirati Maltzov tehnički pristup s Aristotelovim konceptom *phronesis* - praktičnom mudrošću. Dok Maltz nudi *techné*, tehničku vještinu usmjerenu na postizanje unaprijed zadanog cilja, *phronesis* je uvijek uronjen u etički i društveni kontekst, zahtijevajući prosuđivanje o tome koji su ciljevi vrijedni težnje. Taj nedostatak etičke dimenzije predstavlja ključni redukcionizam Maltzovog modela.

Kritičke perspektive i teorijska ograničenja

Redukcionizam, posthumanizam i rodna kritika

Metafora "mehanizma" za um je reduktivna. Kako tvrdi Katherine N. Hayles (1999.), kibernetički pogled teži odvojiti informaciju od materijalnog supstrata, zanemarujući utjelovljene aspekte iskustva. Ovu kritiku produbljuje Donna Haraway (1991.) u svom *Manifestu za kiborge*. Dok Maltz nudi jednostavan "unutarnji stroj", Harawayin kiborg je kompleksan, politički hibrid stroja i organizma koji razara binarne opozicije. Maltzova metafora, u toj usporedbi, djeluje naivno i apolitično. Nadalje, feministička kritika (McGee, 2005.) ističe kako Maltzov ideal "uspjeha", proizašao iz prakse plastične kirurgije, savršeno odgovara rodnim normama i potrošačkoj kulturi američkih 1950-ih, gdje se od pojedinca, a posebice žene, očekuje da se prilagodi nametnutim idealima ljepote.

Sociološka kritika i proizvodnja neoliberalnog sebstva

Sociologinja Eva Illouz (2008.) tvrdi da kultura samopomoći privatizira društvene probleme. Maltzov fokus na unutarnju promjenu, iako osnažujući, može zanemariti stvarne sistemske prepreke. Ovu kritiku radikalno produbljuje koncept "dvostruke svijesti" (*Double Consciousness*) W.E.B. Du Boisa (1903./1994.). Za subjekte na marginama, "slika o sebi" nikada nije potpuno autonoman projekt; ona je uvijek već isprepletena s pogledom dominantne kulture. Slično tome, Frantz Fanon (1952./2008.) u djelu *Crna koža, bijele maske* opisuje kako kolonizirani subjekt internalizira inferiornost nametnutu od strane kolonizatora. Ovo je snažan protuargument Maltzovom apstraktnom individualizmu. Kroz perspektivu Michela Foucaulta (1988.), *Psiho-kibernetika* je priručnik za "tehnologije sebstva". Ovu analizu nadopunjuje Byung-Chul Han (2015.), koji tvrdi da suvremeni subjekt u "društvu umora" nije discipliniran vanjskom prisilom, već se podvrgava samoizrabljivanju (*self-exploitation*) u potrazi za optimizacijom. Maltzov mehanizam je upravo alat za takvo samoizrabljivanje, internalizirani oblik kontrole koji proizvodi idealnog subjekta neoliberalizma: "poduzetničko sebstvo".

Sažetak filozofskih kontrasta

Filozof/Koncept	Maltzova rezonancija	Kritika/Ograničenje
Aristotel (<i>phronesis</i>)	Tehnička vještina za ciljeve	Nedostatak etičkog prosuđivanja o ciljevima
Haraway (kiborg)	Hibridni mehanizam	Apolitički i naivni redukcionizam
Du Bois/Fanon (dvostruka svijest)	Autonomno sebstvo	Zanemarivanje sistemskog ugnjetavanja
Han (samoizrabljivanje)	Optimizacija sebstva	Internalizirana kontrola i izgaranje

Znanstvena validacija: Neuroplastičnost i pitanje razina objašnjenja

Iako je Maltzova znanstvena argumentacija često bila manjkava, njegove su tehnike anticipirale otkrića u modernoj neuroznanosti. Koncept **neuroplastičnosti** (Doidge, 2007.) pruža biološki supstrat za "reprogramiranje". Studije poput one o londonskim taksistima (Maguire i sur., 2000.), koja je pokazala fizičko povećanje hipokampusa kao rezultat učenja, to potvrđuju. Eksperimenti s mentalnom vježbom klavira (Pascual-Leone i sur., 1995.) dokazali su da zamišljanje dovodi do istih promjena u motoričkoj kori kao i stvarna vježba. Suvremeni koncepti poput *embodied cognition* (utjelovljene spoznaje) i istraživanja placebo efekta dodatno objašnjavaju zašto "vjerovanje" ima stvarne fiziološke učinke. Ipak, postavlja se epistemološko pitanje: potvrđuje li neuroplastičnost Maltza, ili je riječ o različitim razinama objašnjenja (neurobiološkoj i psihološko-fenomenološkoj) koje se ne mogu svesti jedna na drugu? Potvrda neuronskog korelata ne dokazuje nužno kauzalnu ispravnost Maltzovog psihološkog modela.

Zaključak: Etička dilema programiranja sebstva

Psiho-kibernetika nadilazi žanr samopomoći i postaje uvjerljiva, iako manjkava, filozofska rasprava. U digitalnom dobu, njezina je relevantnost veća no ikad. Algoritamske platforme i veliki jezični modeli funkcioniraju kao "vanjska kibernetika" koja neprestano pokušava hakirati našu unutarnju sliku o sebi (Cheney-Lippold, 2017.). U takvom okruženju, svjesna, unutarnja "psiho-kibernetika" postaje oblik etičke samoobrane.

Time se, međutim, otvara ključna normativna dilema: je li "svjesno programiranje sebe" čin emancipacije ili samo sofisticiranija internalizacija društvene kontrole? Tehnike mogu biti i alat za otpor (npr. afirmacija marginaliziranog identiteta) i alat za dominaciju (internalizirani pritisak za konformitetom). Ako je riječ o samoobrani, prema kojem se normativnom okviru ona usmjerava? Prema stoičkoj vrlini, egzistencijalističkoj autentičnosti ili kritičkoj svijesti o društvenim strukturama moći? Maltz ne nudi odgovor. Stoga, emancipatorna primjena njegovih tehnika zahtijeva nadogradnju: kombiniranje Maltzove *techne* s kritičkom sviješću koju nude Du Bois, Fanon i

Foucault. Samo tada "programiranje" može postati istinska praksa slobode, a ne samo efikasnije samoupravljanje unutar postojećih okvira moći.

Literatura

Aristotel. (1988). *Nikomahova etika* (T. Ladan, Trans.). Globus. (Izvorno djelo napisano 4. st. pr. Kr.)

Beck, A. T. (1976). *Cognitive therapy and the emotional disorders*. International Universities Press.

Han, B.-C. (2015). *The burnout society*. Stanford University Press.

Cheney-Lippold, J. (2017). *We are data: Algorithms and the making of our digital selves*. New York University Press.

Doidge, N. (2007). *The brain that changes itself: Stories of personal triumph from the frontiers of brain science*. Viking.

Du Bois, W. E. B. (1994). *The souls of black folk*. Dover Publications. (Izvorno djelo objavljeno 1903.)

Ehrenreich, B. (2009). *Bright-sided: How the relentless promotion of positive thinking has undermined America*. Metropolitan Books.

Epiktet. (1983). *The handbook (the encheiridion)* (N. P. White, Trans.). Hackett Publishing. (Izvorno djelo objavljeno oko 135.)

Fanon, F. (2008). *Black skin, white masks* (R. Philcox, Trans.). Grove Press. (Izvorno djelo objavljeno 1952.)

Foucault, M. (1988). Technologies of the Self. U L. H. Martin, H. Gutman, & P. H. Hutton (Ur.), *Technologies of the Self: A Seminar with Michel Foucault* (str. 16-49). University of Massachusetts Press.

Haraway, D. J. (1991). A Cyborg Manifesto: Science, Technology, and Socialist-Feminism in the Late Twentieth Century. U *Simians, Cyborgs, and Women: The Reinvention of Nature* (str. 149-181). Routledge.

Hayles, N. K. (1999). *How we became posthuman: Virtual bodies in cybernetics, literature, and informatics*. University of Chicago Press.

Heidegger, M. (1962). *Being and time* (J. Macquarrie & E. Robinson, Trans.). Harper & Row. (Izvorno djelo objavljeno 1927.)

Heidegger, M. (1977). *The question concerning technology, and other essays* (W. Lovitt, Trans.). Garland Publishing.

Illouz, E. (2008). *Saving the modern soul: Therapy, emotions, and the culture of self-help*. University of California Press.

Kierkegaard, S. (1989). *The sickness unto death: A Christian psychological exposition for upbuilding and awakening* (A. Hannay, Trans.). Penguin Books. (Izvorno djelo objavljeno 1849.)

- Maguire, E. A., Gadian, D. G., Johnsrude, I. S., Good, C. D., Ashburner, J., Frackowiak, R. S., & Frith, C. D. (2000). Navigation-related structural change in the hippocampi of taxi drivers. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 97(8), 4398-4403. <https://doi.org/10.1073/pnas.070039597>
- Maltz, M. (1960). *Psycho-cybernetics: A new way to get more living out of life*. Prentice-Hall.
- McGee, M. (2005). *Self-help, Inc.: Makeover culture in American life*. Oxford University Press.
- Merleau-Ponty, M. (1962). *Phenomenology of perception* (C. Smith, Trans.). Routledge & Kegan Paul. (Izorno djelo objavljeno 1945.)
- Nietzsche, F. (1961). *Thus spoke Zarathustra* (R. J. Hollingdale, Trans.). Penguin Books. (Izorno djelo objavljeno 1883.)
- Pascual-Leone, A., Dang, N., Cohen, L. G., Brasil-Neto, J. P., Cammarota, A., & Hallett, M. (1995). Modulation of muscle responses evoked by transcranial magnetic stimulation during the acquisition of new fine motor skills. *Journal of Neurophysiology*, 74(3), 1037-1045. <https://doi.org/10.1152/jn.1995.74.3.1037>
- Sartre, J.-P. (1956). *Being and nothingness: An essay on phenomenological ontology* (H. E. Barnes, Trans.). Philosophical Library. (Izorno djelo objavljeno 1943.)
- Segal, Z. V., Williams, J. M. G., & Teasdale, J. D. (2002). *Mindfulness-based cognitive therapy for depression: A new approach to preventing relapse*. Guilford Press.
- Wiener, N. (1948). *Cybernetics: Or control and communication in the animal and the machine*. MIT Press.